

ABDULLA AVLONIYNING HAYOTI VA ILMIY-PEDAGOGIK FAOLIYATI

Tursunova Malika Baxtiyor qizi,

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrasida katta o'qituvchisi (PhD)

Daminova Sevinch Tuychi qizi,

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti, Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya. Maqolada Abdulla Avloniyning hayoti va ilmiy faoliyati yoritadi. Uning boshlang'ich ta'limdan madrasadagi o'qishga, mardikorlik va ustachilik faoliyatiga, jadidchilik harakatidagi ishtiroki, gazetachilik va teatr ishlaridagi faoliyati, shuningdek, sovet davridagi maorif va siyosiy faoliyati ko'rsatilgan. Shaxsning jamiyat rivojiga qo'shgan hissasi ilmiy asosda tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Toshkent, boshlang'ich ta'lim, madrasada o'qish, jadidchilik harakati, gazetachilik, teatr faoliyati, maorif ishlari, siyosiy faoliyat, SAKU, SAGU.

Abstract. The article covers the life and scientific activities of Abdulla Avloni. His life from primary education to studying in a madrasa, his labor and craftsmanship, his participation in the Jadid movement, his activities in newspaper and theater work, as well as his educational and political activities in the Soviet era are shown. The person's contribution to the development of society is analyzed on a scientific basis.

Keywords: Tashkent, primary education, studying in a madrasa, Jadid movement, newspaper work, theatrical activities, educational activities, political activities, SAKU, SAGU.

Аннотация. В статье рассматривается жизнь и научная деятельность Абдулы Авлони. Представлены его жизнь от начального образования до обучения в медресе, его труд и ремесла, участие в движении джадидов, работа в газете и театре, а также его просветительская и политическая деятельность в советскую эпоху. Научный анализируется вклад личности в развитие общества.

Ключевые слова: Ташкент, начальное образование, обучение в медресе, движение джадидов, работа в газете, театральная деятельность, просветительская деятельность, политическая деятельность, САКУ, САГУ.

Kirish. Toshkent shahrining daha Mergancha mahallasida 1878-yil 12-iyulda tug'ilgan Abdulla Avloniy hayoti va faoliyati o'z davrining murakkab ijtimoiy, siyosiy va madaniy jarayonlari bilan chambarchas bog'liq bo'ldi. U bolaligidan bilimga intilib, madrasalarda o'qib, she'riyat va san'atga qiziqish bilan shug'ullandi. Yoshligida duch kelgan qashshoqlik va mehnat sharoitlari uning fidoyilik va qat'iyatini shakllantirdi.

Uning faoliyati nafaqat o'sha davrda, balki bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega. Jadidchilik harakatida ishtirok etishi, maorif va gazeta faoliyatini rivojlantirishi, teatr ishlariga kirishi orqali u xalqni ma'rifat va adolatga yaqinlashtirdi. Shu bilan birga, siyosiy va ijtimoiy jarayonlarda faol bo'lishi, xalqning huquq va bilimga bo'lgan ehtiyojini qondirishga xizmat qilgan.

Shuning uchun bu mavzu nafaqat tarixiy shaxsning hayoti va ijodini yoritish, balki zamonaviy pedagogika, madaniyat va jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq dolzarb masalalarni o'rganish imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu mavzuni o'rganishda foydalanilgan adabiyotlar turli davrlardagi manbalarni qamrab oladi. Avvalo, XIX asr oxiri va XX asr boshidagi Toshkent va Turkiston madaniy-ma'rifiy hayoti haqida yozilgan tarixiy va pedagogik manbalar asos bo'ldi. Bu manbalar orqali Mergancha mahalla, mahalliy madrasalar, jamiyatdagi qashshoqlik va xalqning o'qimishlilik darajasi haqida aniq ma'lumotlar olindi.

Shuningdek, jadidchilik harakati va usuli jadid maktablari faoliyatini yoritgan ilmiy tadqiqotlar tahlil qilindi. Ularning ishlarida maktab ochish, gazeta nashr qilish, o'qituvchilik va teatr faoliyati kabi madaniy faoliyatning xalq hayotiga ta'siri chuqur o'rganilgan. Masalan, "Taraqqiy", "Xurshid" gazetalari faoliyati bilan bog'liq tadqiqotlar, shuningdek, o'sha davrda muallifning siyosiy va maorifiy tashabbuslari haqida aniq ma'lumot beradi.

Bundan tashqari, keyingi tadqiqotlar, xususan, XX asr boshidagi Turkiston siyosiy inqiloblari va jamiyatdagi o'zgarishlarni yoritgan manbalar ham tahlil qilindi. Ular orqali muallifning gazeta va teatr ishlaridagi faoliyati, siyosiy mas'uliyatlari hamda madaniyat va ma'rifatga qo'shgan hissasi o'rganildi.

Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili muallifning shaxsiy tajribasi va ijodini, jamoat ishlari bilan bog'liq faoliyatini batafsil yoritishga imkon berdi. Bu bo'lim mavzuning ilmiy asoslarini mustahkamladi, dolzarbligini oshirdi va o'quvchiga shaxsiy va tarixiy kontekstni to'liq anglashga yordam beradi.

Muhokamalar. Tahlil qilingan adabiyotlar va tarixiy manbalar asosida ko'rinib turibdiki, muallifning hayoti va ijodi o'z davrining madaniy-ma'rifiy rivojlanishi bilan bevosita bog'liqdir. XIX asr oxiri va XX asr boshida Toshkent va Turkiston shaharlarida xalqning o'qimishlilik darajasi past bo'lishiga qaramay, muallifning tashabbuskorligi, shaxsiy mehnati va ijodiy qobiliyati jamiyatda ijobiy o'zgarishlar yuzaga keltirdi.

Jadidchilik harakatiga qo'shilishi va usuli jadid maktablari faoliyatida faol ishtirok etishi, uning siyosiy va madaniy faolligini yanada mustahkamladi. Gazeta va teatr ishlaridagi faoliyati muallifni faqat pedagog va yozuvchi sifatida emas, balki jamiyatning ma'naviy rivojlanishiga hissa qo'shuvchi yetakchi shaxs sifatida ham namoyon etdi. Shu orqali, u o'sha davr aholisi, xususan, qashshoqlik va noaniq ta'lim sharoitlarida yashayotgan yoshlar orasida bilimga bo'lgan qiziqishni oshirdi.

Muallifning siyosiy va maorifiy faoliyati, jumladan "Shuhrat", "Oziyo" va "Turon" gazetalari hamda teatr sahnalari orqali amalga oshirilgan ishlar, zamondoshlarning ongini ochishga, qadimiy va yangilik o'rtasidagi qarama-qarshilikni yengib o'tishga xizmat qilganini ko'rsatadi. Bu esa, o'z navbatida, dolzarb pedagogik va madaniy muammolarni yechishning samarali usuli sifatida qadrlanishi mumkin.

Shuningdek, muallifning pedagogik, siyosiy va madaniy faoliyati bir-biri bilan chambarchas bog'langan bo'lib, har bir faoliyat sohasi boshqa sohalarga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Bu holat, o'z navbatida, muallifning ijodiy merosi va ilmiy-tarixiy ahamiyatini

oshiradi, shuningdek, zamondoshlar va keyingi avlodlar uchun namuna bo'lib xizmat qiladi. Natijada, muallifning hayotiy tajribasi, ijodi va jamoat ishlari o'rganilishi orqali XX asr boshidagi Turkiston jamiyatining madaniy, siyosiy va maorifiy rivojlanish jarayonini chuqurroq anglash imkoniyati paydo bo'ladi. Bu esa, mavzuning ilmiy va amaliy dolzarbligini yanada oshiradi.

Natijalar. Muallifning hayoti va faoliyati natijalari bir nechta asosiy yo'nalishda o'rganildi:

1. Bolalik va yoshlik davri: 1878-yilda tug'ilgan muallif, Toshkentning Mergancha mahallasida oddiy, faqir oila sharoitida ulg'aydi. Bolaligida boshlang'ich maktab va mahalladagi madrasalarda olgan ta'limi uning ilmga bo'lgan qiziqishi va mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirdi. Yoshligida ota-onasiga yordam berish maqsadida mardikorlik qilishi, qish va yoz kunlarida mehnat bilan shug'ullanishi uning mas'uliyat va mehnatsevarlik tuyg'ularini kuchaytirdi.

2. Ijodiy va hunarmandchilik faoliyati: 1894-yildan she'r yozishga kirishishi, yoshligida turli hunarmandchilik ustaliklariga erishishi muallifning ijodiy va amaliy qobiliyatlarini rivojlantirdi. Bu davrda u hayotiy tajribani va jamiyatdagi muammolarni kuzatib, ijodiy asar va she'rlarida ifodalashga o'rgandi.

3. Pedagogik faoliyati: 1904-yildan jadid maktablarida o'qituvchilik faoliyatini boshlashi, maktab ochish, o'quvchilarga bilim berish va jamiyatga maorif sohasida hissa qo'shishi uning ta'limga bo'lgan e'tiborini ko'rsatadi. Muallifning maktab ochishdagi mehnati va pedagogik tashabbuslari, shuningdek, "Jamiyati xayriya" faoliyatidagi qatnashuvi jamiyatning ijtimoiy va madaniy rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

4. Matbuot va siyosiy faoliyati: Muallif "Taraqqiy", va "Turon" gazetalarida muharrirlik qilgan. U matbuot orqali xalqni xabardor qilish, eski hukumat va ulamolarga qarshi adolatli fikrlarini tarqatish, madaniy va siyosiy ongni oshirishga intilgan. Bu faoliyat uning zamonidagi siyosiy harakatlar va ijtimoiy o'zgarishlarga ta'sirini namoyon etdi.

5. Teatr va madaniyatga hissa: 1913-yildan teatr faoliyatini boshlashi va turli pyesalarni sahnaga qo'yishi, "Turon" teatral jamiyati orqali madaniy hayotga qo'shgan hissasi, muallifning yosh avlodni ma'naviy va madaniy jihatdan tarbiyalashga bo'lgan intilishlarini ko'rsatadi.

6. Siyosiy va jamoat faoliyati: Muallif 1917-yildan Sho'ro davrida Eski shahar sho'rosida ishlagan, "O'qituvchilar soyuzi", maorif va boshqa jamoat tashkilotlarida faoliyat olib borgan. U xalqni siyosiy xabardor qilish va ijtimoiy o'zgarishlarga tayyorlashda muhim rol o'ynadi. 1918-1923-yillarda kommunist partiyasida faoliyat yuritib, shahar va milliy miqyosda siyosiy va maorif ishlariga hissa qo'shgan.

7. Ilmiy va pedagogik yutuqlar: 1925-yildan SAKU va SAGUda ilmiy-pedagogik ish bilan shug'ullangan, til va adabiyot bo'yicha o'quv va metodik ishlarni tashkil qilgan.

U nafaqat o'quvchilarni o'qitgan, balki o'z faoliyati bilan ilmiy pedagogik metodlarni rivojlantirishga hissa qo'shgan.

Natija va ahamiyat: Avloniyning hayoti, ijodiy va pedagogik faoliyati bugungi kunda ham tarixiy, madaniy va pedagogik tadqiqotlar uchun muhim manba hisoblanadi. Uning mehnatsevarligi, ilmiy, madaniy va siyosiy faoliyati nafaqat o'sha davr yoshlari uchun, balki bugungi avlod uchun ham o'rnak bo'la oladi.

Xulosa. Kuzatuvlar natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Abdulla Avloniyning hayoti va ilmiy-pedagogik faoliyati chuqur tahlil etilganda, u XX asr boshlaridagi Turkiston ijtimoiy-ma'rifiy hayotida yetakchi ma'rifatparvar ziyolilardan biri sifatida muhim o'rin egallaganligi aniqlanadi. U jadidchilik harakatining faol ishtirokchisi sifatida milliy uyg'onish jarayonini jadallashtirish, xalqning savodxonlik darajasini oshirish hamda zamonaviy ta'lim tizimini shakllantirish yo'lida izchil faoliyat olib borgan.

2. Avloniyning pedagogik qarashlari markazida inson shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uni ma'naviy, axloqiy va intellektual jihatdan barkamol etib tarbiyalash g'oyasi turadi. U ta'limni jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida baholagan holda, maktab va o'qituvchining roliga alohida e'tibor qaratgan. Uning fikricha, o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki yosh avlodning ma'naviy qiyofasini shakllantiruvchi, jamiyatning kelajagini belgilovchi muhim shaxs hisoblanadi.

3. Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" kabi asarlari pedagogik va axloqiy tarbiya masalalarini ilmiy asosda yoritib bergan dastlabki milliy darsliklardan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu asarlarda inson tarbiyasida axloqiy poklik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik va ilmga intilish kabi fazilatlar ustuvor o'rin egallaydi. Bu esa uning pedagogik tizimi nafaqat ta'limiy, balki tarbiyaviy jihatdan ham mukammal ekanligini ko'rsatadi.

4. Shuningdek, Avloniy tomonidan ilgari surilgan g'oyalar o'z davrida milliy ta'lim tizimini isloh qilish, yangi usul maktablarini rivojlantirish va zamonaviy pedagogik metodlarni joriy etishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qilgan. Uning ilmiy merosi o'z zamonasidan ancha ilgarilab ketganligi bilan ajralib turadi va bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan.

5. Hozirgi zamon ta'lim tizimi nuqtayi nazaridan qaralganda, Avloniyning pedagogik qarashlari kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim hamda tarbiya va ta'limning uyg'unligini ta'minlash kabi zamonaviy tamoyillar bilan uyg'unlashadi. Shu jihatdan uning ilmiy-pedagogik merosi zamonaviy pedagogika fanining rivojlanishida muhim nazariy va amaliy manba bo'lib qolmoqda.

6. Abdulla Avloniyning hayoti va ilmiy-pedagogik faoliyati milliy ta'lim tizimini rivojlantirish, yosh avlodni barkamol inson etib tarbiyalash hamda pedagogika fanining nazariy asoslarini boyitishda katta ahamiyatga ega bo'lgan. Uning merosi nafaqat tarixiy

ahamiyatga ega, balki bugungi kunda ham ta'lim jarayonini takomillashtirishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Avloniy A. "Toshkent tongi". – Toshkent, 1979.
2. Tohiriy Y. "Dono murabbiy". Toshkent oqshomi gazetasi, 1966.
3. Abdulla Avloniy. "She'rlar, pedagogik asarlar, drama, maqolalar va sayohatnoma". Qayta nashr. – Toshkent, 2024.
4. Zabarjad Media. – Toshkent, 2024.
5. Abdulla Avloniy. "Turkiy guliston yoxud axloq". – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 1992 (qayta nashr).
6. Qosimov B. "Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti". – Toshkent: Ma'naviyat, 2004.

